

Som gudar som lever i vanära – en historia om hur de rika bemötts

I en ytterst välskriven bok gör Guido Alfani en vidsträckt historisk tillbakablick på hur de rikaste uppfattats av samhället de lever i och hur de samlat på sig förmögenhet och politisk makt. Alfani ser en bekymmersam utveckling i dag med nya dynastier med ärvd rikedom, och extrem ackumulering av tillgångar och makt. Det är inget nytt – redan under medeltiden kunde de rikaste uppträda som gudar bland människor.

BÖCKER

Guido Alfani

As gods among men.

A history of the rich in west.

Princeton university press 2023, 420 sidor.

I den kristna teologin räknas girighet som en dödssynd. I **Dante Alighieris** mäktiga poetiska verk *Den gudomliga komedin* placeras de som samlar förmögenheter och de som slösar dem i helvetets fjärde krets under Plutus, den hedniska förmögenhetsgudens, vakande öga. I medeltidens samhälle uppfattades alla som strävade efter att berika sig som syndare, åtminstone om de inte tillhörde det ärftliga adelskapet med dess självskrivna position på toppen av samhällets hierarki.

Från medeltiden härrör sig den ambivalens med vilken människor som lever i överflöd bemötts i den västliga världen.

Mikael Kosk

är redaktör för

Ekonomiska

samfundets tidskrift.

Denna spända ambivalens uttrycks bland annat av den normandiska filosofen **Nicolas Oresme**, som under 1300-talet skrev att de omåttligt rika övervinner de övriga i så hög grad i fråga om politisk makt att de är som gudar bland människor, och att de borde förbannas och fördrivas ur städer som vill uppnå jämlikhet (tanken framfördes av **Aristoteles** redan i antikens Aten).

Av Oresme har **Guido Alfani** lånat titeln till sin bok *As gods among men*. Alfani är professor i ekonomisk historia i Milano och han har tagit sig an att forska i de rikas

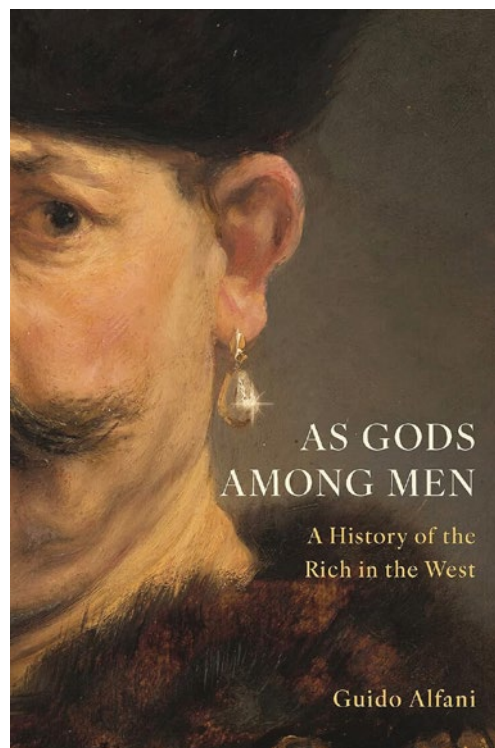
historia, närmare bestämt hur de uppfattats av samhället omkring dem. Han rör sig till stor del på jungfrulig mark, eftersom det finns mycket litet sammanfattande historisk forskning av de rika och superrika som socioekonomisk grupp (som rika definierar Alfani personer vars materiella tillgångar uppgår till minst tio gånger medianen).

I sitt arbete som krävt en hel del sitt-muskler i jakt på dokument i otaliga arkiv, har han hemmafavor av att bo i Italien. Det var i de italienska stadsstaterna som de första kapitalisterna i modern bemärkelse trädde fram och kapitalet började skaka hand med den politiska makten.

Stora rikedomar och anseelig makt

Från slutet av 1200-talet växte Florens fram som ett ledande finansiellt centrum i Europa. Släkter som Bardi, Peruzzi och Acciaiuoli samlade med den tidens mått mätt ofantliga tillgångar efter att ha bytt bransch från att vara handelsmän till att bli bankirer. Den dynastiska slakten de' Medici är det kanske mest kända exemplet på uppstigning till både stora rikedomar och anseelig politisk makt. Det började med textilhandel och jordbruk, men när Giovanni de' Medici grundade *Banco de' Medici* i Florens i slutet av 1300-talet blev det en början på ett profitflöde som snabbt mångfaldigade startkapitalet. Giovanni's son Cosimo de' Medici blev den verkliga fursten i Florens och han räddade personligen staden från finansiell katastrof 1434, och blev samtidigt en bemärkt filantrop och konstens beskyddare.

För att bli socialt accepterade och vinna politiskt stöd förväntades det av medeltidens och renässansens förmögna att de skulle visa sig barmhärtiga och donera till välgörenhet, redan av den anledningen att det sågs som syndigt att leva i överflöd. En av de bevarade barmhärtighetsgärningarna är *Spedale degli innocenti*, ett hem för

”Alfani vill hävda att dagens samhälle inte är mindre ojämlikt än det medeltida samhället, även om det är vanskligt att jämföra samhällen med så olika utgångspunkter.”

föräldralösa barn, som inrättades av den stenrika handelsmannen Francesco di Marco Datini och är ett av renässansens första arkitektoniska verk. Datini inrättade även *Casa del ceppo dei poveri* för att hjälpa fattiga i staden Prato, under en tid då den skattefinansierade sociala utjämningen var så gott som obefintlig, och hjälpen har fortsatt ända till i dag.

Över huvud taget är palatsen, fontänerna

och trädgårdarna som de penningstinna för att visa upp sitt överflöd lät bygga i exceptionellt vackra städer som Venedig, Florens, Torino, Madrid och Paris, fortfarande en outtömlig källa till estetisk njutning för dem som vandrar i dem.

Ytterst ojämlik fördelning

Ett styresskick som kontrollerades av en inskränkt politisk elit som dominerades av de rikaste individerna ledde till slut till stagnation och förfall. Efter att **Lodovico Manin** som stadens rikaste man valts till den sista dogen i Venedig 1789 var det snart slut på patricierrepublikerna. När Napoleons armé intog Venedig utmålade den sig som förkämpe för politisk jämlikhet oberoende av människors anor eller förmögenhet.

En ytterst ojämlik fördelning av förmögenhet har efter det förhållandevis jämlika 1800-talet varit utmärkande för Förenta staterna. Alfani berättar om ett brev som nationalekonomen **Irving Fischer** 1919 skrev till American Economic Association. I brevet uttrycker Fischer sin oro över vissa nya drag i det amerikanska samhället, särskilt en makalöst ojämlik fördelning av tillgångar, ett överflöd av ärvda förmögenheter och nya förmögenheter som byggts upp av överdrivet stora profiler och ren skärlycka. Dessa är enligt Fischer "oförenliga med demokratiska ideal och demokratiska framsteg".

Av de nutida magnaterna plockar Alfani särskilt fram **Silvio Berlusconi** och **Donald Trump**. Berlusconi ser han som ett skolboksexempel på en politisk uppgång som befordrats av extrem rikedom. Resurserna han hade tillgång till, bland annat ett medieimperium, var av precis rätt slag för att maximera hans valinflytande.

Trump har kunnat framställa sig själv som "self-made man", och trätt in i den amerikanska kulturella myten om att det för de

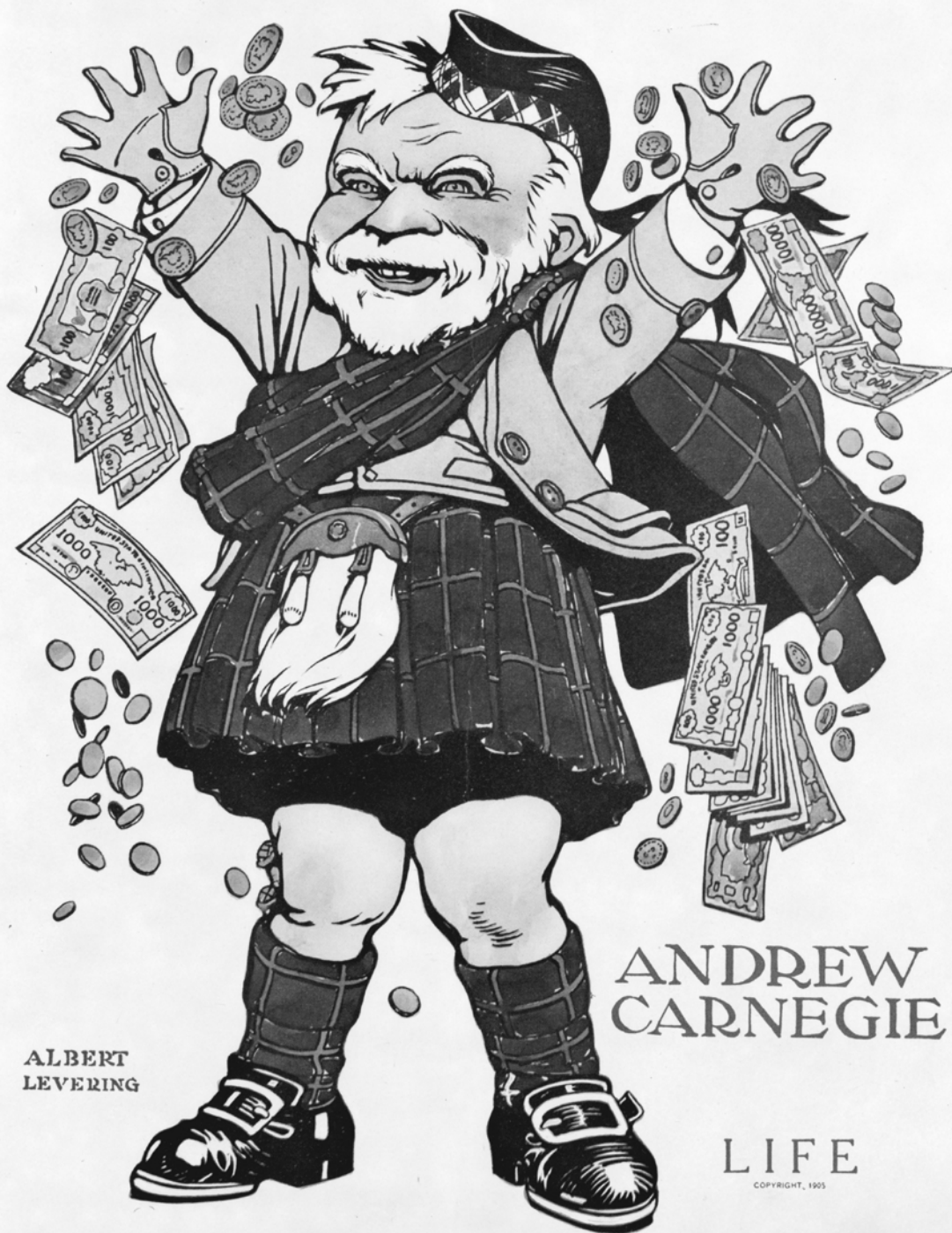
hårt arbetande och skickliga är möjligt att nå extrem rikedom oberoende av vilka förhållanden de kommer ifrån. I verkligheten är Trump en avkomling i en rik dynasti, utan att ha lidit brist på tillgångar att starta med. Den allmänna bilden i USA är att den socioekonomiska rörligheten blivit mindre än i många andra västliga länder.

Utsugning och välgörenhet

Alfani tar fram den långa mörka skuggan av ackumulationen av rikedomar, vid sidan av den goda cirkeln av ökad handel och köpkraft. De som berikade sig har kunnat göra det hänsynslöst på andras bekostnad genom exploatering av människor och naturresurser. En av de ökända figurerna är det nederländska ostindiska kompaniets generalguvernör **Jan Pieterszoon Coen**, som under 1600-talet gjorde enormt lönsamma affärer med bland annat kryddor från Indonesien. Ursprungsbefolkningen kunde bli koloniserad och rentav utsatt för etnisk rensning, och i ändan av detta kolonialistiska handlingsmönster fanns slaveriet.

En omstridd figur från senare tider är **Andrew Carnegie**, som när han 1901 sålde sin andel i United States Steel Corporation erhöll en summa som i dagens pengar skulle motsvara kring sju miljarder dollar. Carnegie kunde suga allt ur sina anställda med tolv timmars arbetsdagar och söndagsarbete, våld och utpressning mot fackföreningar, och kringgående av statlig reglering. På äldre dagar blev han en botfärdig donator och skrev manifestet *The gospel of wealth*, där han gör gällande att det enda värdiga uppträdandet av en rik man är att skänka bort den förmögenhet han samlat på sig under sin livstid.

Carnegies syn om att "en man som dör rik, dör i vanära" går igen i "Giving pledge", där några tiotal miljardärer, bland dem **Bill** och **Melinda Gates** samt **Warren Buffett**,

ALBERT
LEVERING

ANDREW
CARNEGIE

LIFE
COPYRIGHT, 1905

På äldre dagar blev Andrew Carnegie en botfärdig donator och skrev manifestet *The gospel of wealth*, där han gör gällande att det enda värdiga uppträdandet av en rik man är att skänka bort den förmögenhet han samlat på sig under sin livstid. Karikatyr av Albert Levering, publicerad i Life 1905.

förbinder sig till att avstå från mer än hälften av sina förmögenheter innan de dör. Det är en fortsättning av ett kristet arv från medeltiden och renässansen, som uttrycktes av Francesco di Marco Datini då han föreskrev att största delen av hans förmögenhet skulle användas till förmån för de fattiga och hemlösa.

Misstro mot samhället bland rika

Alfani är klarsynt med att välgörenhet och donationer ingalunda är problemfria. Även välgörenheten och mecenatskapet kan vara ett sätt att visa upp sig själv och sina tillgångar, och de kan ge anseende över olika institutioner. I ett demokratiskt samhälle är det först och främst via beskattningen som de välbärgade förväntas bidra till det allmänna bästa, så att det är demokratiskt valda organ som bestämmer hur de gemensamma medlen bäst används.

Alfani tycker sig bland de rikaste se en utbredd misstro mot samhällets förmåga att lösa sociala problem och mot en rättvis beskattning. Han hävdar att det blivit svårare än någonsin att förmå de rika uppfylla den roll som förväntas av dem att hjälpa till med sina resurser när större kriser bryter ut. Det har märkts under recessionen efter finanskrisen, som den rikaste enprocenten beskylls för att ha förorsakat med sitt giriga beteende utan att hjälpa till med att finna en lösning, och under covid-19-pandemin, vars effekter de förmögna inte i högre grad velat bidra med till att dämpa.

Uppfattningen att girigheten är den främsta drivkraften för att samla rikedomar har varit djupt rotad i århundraden. Med sina många exempel visar Alfani att det är komplexa motiv de rika drivs av, även om Donald Trump kunnat påstå att ”poängen är att det inte går att vara alltför girig”. De som ackumulerar tillgångar kan se det som ett värde i sig att ha en förmögenhet,

det kan ge makt eller social status utöver tillgång till många slags tjänster, och det kan också vara fråga om ett spel som i sig är fascinerande medan slutresultatet av tävlingen på spelplanen inte är lika viktigt.

Tillgångar och makt ackumuleras

Historiskt sett har det funnits tre huvudsakliga vägar för att nå ett överflöd av tillgångar. Det har gällt att tillhöra adelskap eller aristokrati, att ägna sig åt framgångsrik företagsverksamhet eller ge sig in i finansbranschen. Av dessa vägar har den finansiella, att göra pengar av pengar, alltid varit den mest omstridda. Få ifrågasätter att driftiga företagare och innovatörer får en rejäl belöning för sina insatser. Det nedärvda ädlingsskapets privilegier började avskaffas under 1800-talet, men fortfarande finns stormrika ätter av börd bland annat i Storbritannien. Historiskt sett har alla ädlingar ingalunda varit rika; en del av dem har kunnat vara fattiga som kyrkråttor.

Enligt Alfani var det relativt lätt för nykomlingar som kunde hantera relevant teknologi och hade öga för nya möjligheter att bli mycket rika mycket snabbt under den industriella revolutionen, som tog fart från 1700-talet framåt. I dagens informationsålder ser han en bekymmersam utveckling med nya dynastier med ärvd förmögenhet, och en ytterligg ackumulering av tillgångar och makt. Han vill hävda att dagens samhälle inte är mindre ojämnt än det medeltida samhället, även om det är vanskligt att jämföra samhällen med så olika utgångspunkter, socialt, politiskt, ekonomiskt och teknologiskt.

För dem som gör ett arbete på utförande nivå har det förblivit svårt att ta sig uppåt och låglönearbetet blir i dag lätt till en fälla att sitta fast i.

Alfani lutar sig mot **Thomas Piketty**, som skrivit om hur den extrema ackumuleringen av kapital kan vara oförenlig med merito-

Silvio Berlusconi och Donald Trump är nutida exempel på en politisk uppgång som befordrats av extrem rikedom. Foto: EPP och Mostphotos

kratiska värderingar. Det är en berättigad kritik av ett kapitalistiskt system som inte är i balans, men för att göra en ensidig bild fyligare kunde Alfani ha gärna ha undersökt ett rikare urval av källor rörande de nyrika i dag. Det finns trots allt gott om företagare och innovatörer bland dem, och även sådana som berikar sig på att lyfta lön och gager.

Faror för demokratiska institutioner

As gods among men är en ytterst väl-skriven bok som när den är som bäst för ett upplysande resonemang kring rikedom och makt. Alfani vill visa att utvecklingen gått mot allt större koncentration av förmögenheterna i flera hundra års tid, med digerdöden och de två världskrigen som temporära undantag då fördelningen av tillgångar jämnades ut. Han undrar om de rika använder sina resurser till att nå exceptionell kontroll över det politiska systemet, för att till exempel skydda sig mot skattehöjningar som skulle beröra dem. Han ser vissa faror för de demokratiska institutionerna i en värld där de rika kommer åt att uppträda som gudar bland människor, som de gjorde redan under medeltiden.

Torrare är boken i de avsnitt där Alfani med en decimals noggrannhet räknar upp till exempel hur stor del av den totala egen- domen som de rikaste ägt i olika länder i olika tider. Bland annat framkommer att i Finland var koncentrationen av förmögen- heten, i praktiken mark och fastigheter, i den rikaste enprocentens händer år 1750 på toppnivå i norra Europa, det vill säga 63,2 procent. Alfani har med andra ord gått till de tillgängliga källorna och pressat ut så mycket siffror och evidens som möjligt ur dem, kanske mer än vad som är möjligt att sluta sig till.

För läsare som aldrig sett röken av rike- domar blir berättelsen om de stormrika som en fantasiresa till en annan värld. Det råder ingen tvekan om att de rikaste levat i en annan verklighet än vanliga kne gare och därav kommer den blandning av beundran och avsky som de övermåttan förmögna bemötts med.

Ibland kan de vara till stor nytta för sam- hället de lever i och ibland kan det finnas ett djupt problem med både resursfördelningen och ett överdimensionerat inflytande som bygger på pengar.